

הסובוטניקים הגרים לא הצליחו להקים קהילות חדשות, אך חלקם משתתפים בפעילות הקהילות היהודיות הקיימות במקומות מגוריהם החדשים. באופן מסורתי, התפללו גרי פריבולנויה לפי נוסח אשכנז ובעברית, ואילו הסובוטניקים הקראים התפללו ברוסית. טרם שעזבו את הכפר, היו מקרי נישואין בין גרים (הם לא מכנים את עצמם "סובוטניקים") לקראים, ועל פי הנוהג, אימצו הנשים את מנהגי בעליהן. עכשיו, כאשר הם מפוזרים ברוסיה, מתרבים בקרב הצעירים נישואי תערובת, אם כי יוצאי פריבולנויה מקיימים עדיין את הדת והמסורת היהודית.

קבוצת גרים קטנה מפריבולנויה מתגוררת בבאקו (Baku), בירת אזרבייג'אן, וכן יש בדרום הקווקאז שני מוקדים קטנים של גרים סובוטניקים:

1. קהילת העיר סוון (SEVAN) שבארמניה, המאגדת רשמית בין מאתיים לשלוש מאות נפש.
2. קבוצה קטנה של גרים (בעיקר זקנים) המאוגדת סביב בית הכנסת בעיר באטומי (BATUMI) שבגרוזיה. אנשי הקבוצה הזאת קשורים לתושבי ייט"ב שבבקעה. במחוז קרסונדר בצפון קווקאז השתמרו לפחות שתי קהילות כפריות קטנות של גרים סובוטניקים:

1. ברודניקובסקייה (Rodnikovskaya) מתגוררות קצת יותר ממאה נפשות. קבוצה זו קשורה בקשרי משפחה לוּסוֹקִי שנזכרה לעיל. אין במקום מִנְן, אבל השתמר בו בית עלמין ישן מהתקופה שקהילה זו היתה גדולה יותר.
2. במיכאילובקה (Mikhaylovka) מתגוררים בין מאה למאתיים סובוטניקים. במחוז יש אנטישמיות קשה ובני הקהילות האלה מבקשים לעלות ארצה.

סיכום

לפי הערכתנו, כעשרת אלפים גרים סובוטניקים ברוסיה או צאצאיהם שומרים עדיין על זהותם. חלקם מתגוררים בפזורה וחלקם במרכזיהם המסורתיים. הדור המבוגר שומר בדרך כלל על רמת דתיות גבוהה, אבל בקרב הצעירים, ובמיוחד מחוץ למקומות המגורים המסורתיים, קיימת מגמת התבוללות. הקונסוליה הישראלית אינה מודעת די הצורך לבעיות המיוחדות של קבוצה זו, לתולדותיה, לתרומתה למפעל הציוני ולמעמדה ההלכתי. דרושה התערבות מצד גורמים רבניים כדי להסדיר את מעמדם של הגרים הסובוטניקים מבחינת זכאות לעלייה. נחוצות גם תוכניות עבודה מיוחדות להם, שיתנו מענה לשאלות של גיור ושל השבה ליהדות, במיוחד לזוגות מעורבים (הנוהל הקיים בשגרירות ישראל אינו חוקי ולא יעמוד במבחן בג"ץ). כמו כן, יש לאפשר לרוצים בכך התיישבות חקלאית בארץ.

יהודי אשכנזי. בתחילת המאה העשרים נפתח ביישוב זה בית כנסת, שנסגר על ידי השלטונות בסוף שנות השלושים. קהילת סובוטניקים גדולה קיימת עדיין בזימא, ויש לה בית עלמין נפרד עם כתובות עבריות על מצבות. בסביבת זימא יש כפרים אחדים שכל אוכלוסייתם גרים סובוטניקים, וקהילות גדולות של סובוטניקים יוצאי זימא מתגוררות גם בערים סאיינסק, בראטסק (SAYANSK, BRATSK) ועוד. באזור ניכרת אנטישמיות, וחמישים משפחות מבין הסובוטניקים שבזימא ביקשו אשרות עלייה לישראל אבל נתקלו בסירוב מצד הקונסוליה הישראלית. הסוכנות היהודית מקיימת פעילות במקום אך קונסול ישראלית טרם ביקר בו. במקום אין תפילות מאורגנות כבר כעשרים שנה, מאז מות אחרונז'ה הזקנים שקיימו מִנְיָן, ושיעור נישואי התערובת גבוה. בזימא חיה גם אוכלוסייה יהודית אשכנזית קטנה, וחלק מהסובוטניקים המקומיים הינם צאצאי נישואין בין יהודים לסובוטניקים.

ד. אזור מרכז סיביר

כאלף וחמש מאות איש, כמחצית מתושבי הכפר בונדרבו (BONDAREVO), או בשמו הקודם יודינו (IUDINO), שברפובליקת חקאסיה (KHAKASIA) במרכז סיביר, הם סובוטניקים, האחרים הם בני הכת הנוצרית מולוקאנה (MOLOKANE). הסובוטניקים של בונדרבו עומדים בקשר עם שליחי חב"ד הפועלים בערי הסביבה. יוצאי בונדרבו (רובם משכילים) נמצאים גם בקהילות יהודיות עירוניות, והכפר משמש להם מעין מרכז רוחני. החיים הדתיים בכפר לא פסקו ואחוז נישואי התערובת נמוך. לסובוטניקים של בונדרבו יש בית עלמין נפרד, אך אין במקום לא רב, לא בית כנסת ולא פעילות של הסוכנות היהודית, אם כי נציגי הסוכנות ביקרו בכפר.

ה. אזור קווקאז

אזור הקווקאז מחולק כיום מבחינה פוליטית לקווקאז דרומי (גרוזיה, ארמניה, אזרבייג'אן) ולקווקאז צפוני (רוסיה). נכון להיום, הרוב המכריע של הגרים הסובוטניקים של דרום קווקאז מתגוררים ברוסיה כפליטים, אבל כדי להבין את זהותם יש להתייחס למקום מולדתם.

כאלפיים גרים מהכפר פריבולנויה (Privolnoye) שבאזרבייג'אן מתגוררים בשטחה של רוסיה. בכפר הגדול היו קהילות של סובוטניקים גרים וסובוטניקים קראים, וכל קהילה הקפידה על חיי הדת. עם התפרקות ברית המועצות, החלו קנאים מוסלמים מאיראן הסמוכה לחדור לאזור, ורוב תושבי פריבולנויה עזבו את הכפר. רובם מתגוררים עתה בערי רוסיה: בטוליאטיה (Tolliattia) שבחבל פטרבורג, בוולגורד באזור הוולגה, ובערי צפון קווקאז סטברופול וקרסנודר (STAVROPOL, KRASNODAR). מיעוט מקרב הגרים הצליח לעלות ארצה, בעיקר בזכות קשרים משפחתיים עם היהודים הקווקאזיים שחיו בכפר לצידם. הסובוטניקים הקראים הקימו קהילות חדשות בעיקר בסטברופול.

ב. אזור הוולגה

גרים סובוטניקים מאזור הוולגה התחתונה עלו ארצה עוד בעליות הראשונה והשניה, בהם משפחות דוברובין וקורקין המוכרות היטב מתולדות הציונות. המחקר שערכנו לאחרונה מצביע על כך שאוכלוסיית גרים עדיין קיימת באזור זה. הם מרוכזים בחלק הדרום-מזרחי של מחוז אסטרחאן (Astrakhanskaya oblast) ליד חוף הים הכספי, בכמה ישובים עירוניים קטנים וכפריים שהגדול בהם הוא לימן (Liman). באף אחד מהיישובים הללו, הגרים אינם מהווים רוב והם מתגוררים בקרב נוצרים, מוסלמים ובודהיסטים. אין בתי כנסת רשמיים (פעם היה בית כנסת בכפר מיכאילובקה [MIKHAYLOVKA] ובו מלמד אשכנזי אשר שימש כרב ושוחט) ותפילות בציבור מתקיימות בבתי פרטיים, מסידורים ישנים בנוסח אשכנזי. ישנם עדיין קשישים שזוכרים ברכות בעברית בהברה אשכנזית. קיימות חלקות יהודיות נפרדות בבתי עלמין מקומיים, והגרים מקפידים על טקס קבורה יהודי דתי. הגרים הסובוטניקים באזור זה שומרים על זהותם הדתית, ומבחינה לאומית הם מגדירים את עצמם כיהודים, אף שלדברי זקנים, אבות אבותיהם היו פעם נוצרים והתגיירו. יוצאי אזור לימן (LIMAN) מגיעים לבית הכנסת בעיר המחוז אסטרחאן (ASTRAKHAN), אבל הרב המקומי (חב"ד) אינו רואה בהם יהודים. הסוכנות היהודית מקיימת לאחרונה פעילות בקרבם. כך למשל, משתתפים ילדי הסובוטניקים בקורסים של הסוכנות באסטרחאן. ארגונים ישראליים אינם פעילים בקרב הגרים הסובוטניקים של אזור אסטרחאן, ואין נתונים על עלייתם ארצה. אבל תושבים סובוטניקים פנו לשליחי הסוכנות היהודית וביקשו לעלות.

צפונית לאסטרחאן, בוולגוגראד (VOLGOGRAD), הקימו סובוטניקים בתקופה הסובייטית קהילה דתית יהודית ובה בית כנסת, "בית דוד", על שם מייסדו, הגר דוד קולוטילין. בית הכנסת עבר לאחרונה לחסות חב"ד, אבל צאצאי הגרים הם חלק הארי מהקהילה הפועלת בעיר (הן סובוטניקים מקומיים הן פליטים שבאו בעשור האחרון מהכפר פריבולנויה [PRIVOLNOYE] שבאזרבייג'אן). לדברי הרב המקומי, איש חב"ד, אין הוא משתמש במושג "סובוטניקים" אלא רואה בבני העדה גרי צדק.

בסביבה הכפרית של וולגוגראד ישנן קהילות כפריות של סובוטניקים, אבל הקשר איתן רופף והרב המקומי נוטה לראות בהם קראים. אני פגשתי אותם כאשר הם הגיעו למשרדי הסוכנות היהודית וביקשו לעלות. לטענתם, הם אינם קראים אלא יהודים [ZHIDKI, בפי השכנים הנוצרים].

נושא הקהילות הכפריות באזור זה דורש מחקר רציני כדי לאסוף מידע מדויק.

ג. אזור מזרח סיביר

במאה התשע עשרה הגלו השלטונות הרוסיים את הסובוטניקים הגרים למזרח סיביר, ושם קמו קהילות חדשות שלהם - הגדולה בהן בכפר זימא (Zima) שבמחוז אירקוטסק (Irkutskaya oblast). בכפר זה נולד השומר האגדי אלכסנדר זייד לאם סובוטניקית ולאב

ביישוב יודעי עברית. בויסוקי מקפידים על חגיגת חגי ישראל (פורים, פסח, ל"ג בעומר, שבועות וכו'), על אפיית מצות לפסח, ובעיקר מקפידים על טכס קבורה דתי ושימור בית עלמין יהודי נפרד.

חלק גדול מצעירי הכפר לומדים באוניברסיטאות ונשארים להתגורר בערים, לרוב בוורונז'. יוצאי הכפר משתתפים בפעילות בית הכנסת ומועדון הנוער היהודי בעיר. מאז שנות השבעים יש בכפר גם נישואי תערובת, למרות ההתנגדות העיקשת של ההורים לנישואין עם "אלה שאינם משלנו", המוגדרים בפיהם "רוסים", "נוצרים" ואף "גויים". שגרירות ישראל נותנת למי שנשואים ליהודים אשרות עלייה, האחרים אינם מקבלים אשרה גם אם הם מתגרשים מבני הזוג הלא יהודים.

בשנה האחרונה נפתח בויסוקי אולפן עברית הפועל פעם אחת בשבוע. קהילה דתית ומועדון נוער של הסוכנות היהודית נמצאים בשלבי התארגנות. ילדי הכפר השתתפו בקייטנות הסוכנות היהודית וחב"ד.

רוב עולי ויסוקי הגיעו לבית שמש, שם נמצאת גם קבוצה גדולה של יוצאי אילינקה, ויש גם קבוצה המעוניינת לייסד בארץ יישוב חקלאי. היות שעולי ויסוקי מוגדרים "מסורתיים", לומדים בניהם במסגרת החינוך הדתי.

אוכלוסיית סובוטניקים גרים (כמאתיים משפחות) הקשורה לויסוקי בקשרי נישואין, השתמרה גם בקרב הרוב הנוצרי בכמה כפרים בסביבה: גבזדה, קליופובקה, ניקולסקווייה (Gvazda, Klyopovka, Nikolskoyei) ועוד, אבל ארגונים יהודיים אינם פועלים שם. בביקורנו באפריל 2005 בקליופובקה וגבזדה, שב־BUTURLISKI RAYON של חבל וורונז', גילינו כשבעים נפש בני העדה שלא התנצרו ושומרים על דת ישראל כמיטב יכולתם (בידינו רשימת שמותיהם). בבתי קברות בכפרים אלה יש לסובוטניקים חלקות משלהם, עם מצבות ללא צלב אך גם ללא סממנים יהודיים מובהקים, בגלל הפחד מהנוצרים. יש לציין שבעוד שבני נישואי תערובת בויסוקי אינם מתנצרים, ובן הזוג הלא יהודי מצטרף הלכה למעשה לסובוטניקים, הנוהג בקהילות אלה הפוך: המתחתנים עם נוצרים נאלצים להתנצר. אלה שנישאים עם בני ויסוקי עוברים לקהילת ויסוקי.

לעומת זאת, ביישוב הקטן שישליאניקוב (SHISHLIANNIKOV), המרוחק כעשרים ק"מ מויסוקי, מתגוררות שמונה משפחות סובוטניקים ואין בו נישואי תערובת או תושבים נוצרים.

לאזור וורונז' אפשר לשייך גם את שרידי הקהילה של רסקזובו (RASKAZOVO) שבחבל טמבוב (TAMBOV), המרוחקת 400 ק"מ מויסוקי. זו היתה קהילה גדולה שהתגוררה בקרב רוב נוצרי והתפרקה בגין התבוללות ופעולות מיסיונריות. נכון להיום, נותרו בקהילה כמה משפחות המונות כמה עשרות אנשים, אשר עדיין רואים עצמם כיהודים ומקיימים מצוות ככל יכולתם (טקסי קבורה, מצות בפסח, הדלקת נרות בערב שבת, אי־אכילת חזיר וכו'). כמה מיוצאי קהילה זו נישאו לסובוטניקים מויסוקי והם מתגוררים שם.

2. המצב הנוכחי

הסקירה הבאה מתבססת על עבודת שדה שנעשתה בשנים 2003-2005. היא מתייחסת לסובוטניקים הגרים בלבד. הסובוטניקים הקראים יוזכרו רק במידה שהם באים במגע עם הסובוטניקים הגרים. לפי הנתונים שבידינו, השתמרו עד היום חמישה מוקדים עיקריים של אוכלוסיית הסובוטניקים הגרים.

א. אזור וורונז' (VORONEZH)

אחד הריכוזים הגדולים של הסובוטניקים הגרים התקיים משך מאתיים השנים האחרונות באזור זה של דרום רוסיה, ובעיקר בחלקו הדרום-מזרחי, המוגדר עתה מבחינה אדמיניסטרטיבית כ-Talovsky rayon של Voronezhskaya oblast. כאן התקיימו שני כפרים גדולים של גרים סובוטניקים, וכן כמה קהילות קטנות (בין עשר לעשרים משפחות בכל קהילה) בקרב הרוב הנוצרי בכפרים אחרים.

בביקורים שערכנו בכפר איליינקה מצאנו שהיישוב - שתושביו, בעיקר בני החמולות מאטבייב (MATVEYEV) וחוז'וקין (KOZHOKIN), שמרו על מצוות היהדות והיו רשומים בתעודות הזהות הסובייטיות כיהודים - אינו קיים עוד. כמעט כל תושביו עלו ארצה בשנות השבעים והתשעים של המאה העשרים, רוב בתי הכפר עזובים ומוזנחים, מלבד אלה שבהם התיישבו לאחרונה פליטים רוסיים מאסיה התיכונה. נכון לשנת 2005, מתגוררים בכפר זה ארבעה יהודים, שהצעיר שבהם בן למעלה מחמישים, ואף הם מתכוונים לעלות.

עשרים וחמישה ק"מ מאיליינקה נמצא ישוב כפרי גדול ששמו ויסוקי (Vysoky). מתחילת שנות התשעים עלו ארצה כארבע מאות תושביו. נכון להיום, מתגוררים ביישוב כשמונה מאות גרים סובוטניקים (החמולות גרידנב, ביצ'רניקוב, צ'רניך, שישליאניקוב, וורונין - GRIDNEV, BICHARNIKOV, CHERNYKH, SHISHLIANNIKOV, VORONIN - ועוד כמה משפחות קטנות יותר) ולמעלה ממאתיים נוצרים. חלק מבני ויסוקי הם צאצאי נישואין של סובוטניקים מקומיים עם יהודים אשכנזים (למשל משפחת ליובארוב [LIUBAROV] שסבא רבא שלה היה אשכנזי), ובמקרה של משפחה אחת לפחות - עם יהודים קווקאזים.

האוכלוסיה הנוצרית רואה בסובוטניקים יהודים (ז'ידי), ואלה מתלוננים על גילויי אנטישמיות כלפיהם מצד תושבי כפרים סמוכים ומצד השלטונות המקומיים. זאת למרות שתושבי ויסוקי היו רשומים במסמכים הסובייטיים כרוסים. בולט לעין שביישוב אין חזירים, ובמקום זאת מגדלים תושביו אווזים. בבתים מקפידים על הפרדה בין חלב לבשר ועל איאכילת טרפוח, אבל לא נותר במקום שוחט - rezak בפי המקומיים - ואת השחיטה מקיים כל אחד כהבנתו. תפילה בציבור מתקיימת בבתים פרטיים, וספר התורה היחיד שנשאר שמור בבתי אגלים בתורנות. התפילה מתקיימת לפי סידורים ישנים נוסח אשכנז אבל בדרך כלל בתרגום לרוסית, כולל קריאת שמע וקדיש, מאחר שלא נותרו

בתרגום לרוסית ועוד. עם זאת, כמעט שאין לנו עדויות על מעשי גיור פורמלי, אולם יש לקחת בחשבון שהדבר היה אסור לפי חוקי הקיסרות הרוסית.

אחרי המהפכה הרוסית הראשונה, בשנת 1905, הוטב מצבם של הסובוטניקים, הם זכו להכרה כלשהי מצד השלטונות הרוסיים ואף הצליחו להקים בתי כנסת בחלק מקהילותיהם.

אחרי המהפכה הבולשביקית, בשנות העשרים והשלושים של המאה העשרים, השתתפו סובוטניקים רבים בתנועת ההתיישבות החקלאית היהודית שנתמכה על ידי השלטונות ומומנה חלקית על ידי הג'וינט. סובוטניקים התיישבו בקולחוזים יהודיים בקרים, בדרום אוקראינה ומאוחר יותר בבירוביג'אן, חלקם כמשפחות בודדות בקרב היהודים וחלקם ביישובים נפרדים שהיו תחת חסותה של "געזערד" (געזעלשאפט פֿאַר ערדאיינאַרדענונג פֿון יידישע ארבעטנדיקע - החברה החקלאית של העובדים היהודיים). כך הוקמו שני קולחוזים של סובוטניקים בקרים, במסגרת המחוז האוטונומי היהודי פריידֶאָרף.

בתקופת רדיפת הדתות, השתמרה המסורת היהודית ביישובים כפריים מבודדים יותר מאשר בקרב האוכלוסיה היהודית העירונית. יש עדויות לא מעטות על יהודים שנמלטו מהרדיפות בערים בסוף שנות השלושים ובראשית שנות הארבעים והתיישבו בכפרי סובוטניקים, כדי להוסיף ולקיים אורח חיים דתי. אך בסופו של דבר, הגיעו הרדיפות גם לכפרים אלו.

בשנות העשרים ובראשית שנות השלושים הצליחו משפחות אחדות של סובוטניקים לעלות ארצה. באותה תקופה הגיעו לארץ ישראל גם חברי הכת הרוסית הנוצרית MOLOKANE, אשר נחשבו בעיני יהודים רבים בארץ כמין סובוטניקים, וחלקם התגיירו עם הזמן. זה כנראה מקור הדעה שיש "סובוטניקים נוצרים".

בעת מלחמת העולם השנייה הושמדו חלק מהסובוטניקים כיהודים, ובמקרים אחרים הם שרדו. גברים רבים שגויסו לצבא ושירתו בחיל הרגלים, כרוב הכפריים, נפלו במלחמה.

בשנות החמישים התחזקו הרדיפות נגד הדת היהודית גם בכפרי הסובוטניקים, וחלק מהקהילות התפרקו וחדלו להתקיים. בתחילת שנות הששים, פנתה קבוצה גדולה של בני סובוטניקים שחזרו בתשובה אל רבה של מוסקבה דאז, הרב לוי. הם פתחו במאבק לעלייה והקימו מעין קיבוץ בצפון קווקאז. אחרי מלחמת ששת הימים נאסרו רוב הגברים הבוגרים של הקבוצה, אבל בסוף שנות השבעים וראשית שנות השמונים הצליחו רוב חברי הקבוצה לעלות ארצה. רבים מבניהם מתגוררים עתה בקיבוץ הדתי של התק"ם, ייט"ב, שבבקעת הירדן.

בשנות השבעים פתחו במאבק לעלייה גם תושבי הכפר איליניקה (ILYINKA) שבמחוז וורונז' (VORONEZH). חלקם עברו מכפרם ליישוב היהודי הקווקאזי קובה (KUBA) שבצפון אזרבייג'אן, כדי לשמור על אורח החיים הדתי, ומשם הצליחו לעלות לישראל; מאז ועד אמצע שנות התשעים עלו למעשה כל בני איליניקה.

1. הרקע ההיסטורי

מסמכים מארכיונים רוסיים מעידים על כך, שאבות אבותיהם של אלה המכונים עתה סובוטניקים, קיימו לפחות חלקית את מצוות היהדות כבר במחצית הראשונה של המאה הי"ח למנינם של הנוצרים. במסמכים כנסייתיים מוזכרים המאפיינים הבאים של בני "כת המתייחדים": 1. שמירת שבת "כמנהג יהודים"; 2. איאכילת בשר חזיר; 3. שלילת האמונה בישו; 4. עריכת ברית מילה. אין אזכורים של התלמוד או של השפה העברית כשפת פולחנם.

יש לציין שהכת הופיעה לפני סיפוח פולין, עם אוכלוסייתה היהודית הגדולה, לרוסיה. חלק מבני הכת טענו שהם מקיימים את "דת משה", שהיא דת אבותיהם שאותה הסתירו קודם לכן. ישנן עדויות על כך שכמאה שנים קודם לכן, בעת מלחמות הרוסים בפולנים, הגיעו לרוסיה יהודים אחדים כשבויי מלחמה, נהפכו לאריסים בכפרים, התחתנו עם נשים רוסיות, "אבל הוסיפו לראות את עצמם ואת הילדים שנולדו להם כשייכים לדת היהודית". אי אפשר לשלול לחלוטין את האפשרות ש"כת המתייחדים" של המאה הי"ח קשורה לאותם יהודים, אך אין לכך הוכחות.

בתחילת המאה הי"ט גברה רדיפת הסובוטניקים על ידי המדינה והכנסייה הפרבוסלאבית, ובסוף שנות השלושים של המאה גורשו רובם מהחלק האירופי של רוסיה לסיביר, קווקאז ואזור הוולגה הדרומי. רוב ילדיהם נמסרו למשפחות נוצריות ונטבלו לנצרות בכפיה. הסובוטניקים הגולים הקימו קהילות חדשות באזורים מרוחקים, ובחלק האירופי שבו לדתם רבים מאלה שנאנסו להתנצר. מאמצע המאה הי"ט החלו הסובוטניקים להתקרב אל היהדות הנורמטיבית, בעיקר בצורתה האשכנזית. מאז הם מפולגים לשני זרמים:

א. סובוטניקים גרים הנקראים ברוסית GERY או TALMUDISTY או SHAPOSHNIKI, מלשון SHAPKA, דהיינו כובע. זאת בשל מנהגם לכסות את ראשיהם בעת תפילה. ב. סובוטניקים קראים שלא קיבלו על עצמם את מצוות התורה שבעל פה וניסו למצוא בקראות דגם לחיקוי בעולם היהודי. אופיינית להם הקפדה חמורה מאוד בנושאים של טהרת המשפחה והמנעות מטומאת המת.

שתי הקבוצות טענו שהן מקיימות את הדת היהודית או את דת משה. סובוטניקים, כידוע, השתתפו בתנועה הציונית כמעט מראשיתה.

ישנן עדויות מסוף המאה הי"ט על סובוטניקים גרים שלמדו בישיבות יהודיות, רכשו תשמישי קדושה מיהודים והעסיקו יהודים אשכנזים כמלמדים, חזנים ושוחטים לקהילותיהם. יש גם מעט עדויות על נישואין בין סובוטניקים ליהודים (אשכנזים בסיביר וקווקאזים באזרבייג'אן). אפשר לטעון שבאותה תקופה אימצו הסובוטניקים הגרים במלואן את מצוות היהדות ואת מנהגיה בצורתם האשכנזית, אם כי אפשר לזהות מנהגים מיוחדים להם, כגון קבורת גברים, נשים וילדים בחלקות נפרדות, התייחסות לל"ג בעומר כתאריך שבו חובה לעלות לקברי הורים, עמידה משך כל התפילה, תפילה יהודית

זיקות יהודיות הינן פחות אטרקטיביות מן החלופות הפתוחות בפניהם בעולם האירופאי והאמריקאי הפלורליסטי שבהווה. הנחה נוספת שלנו היא שחוסר אטרקטיביות סובייקטיבי זה, אינו בהכרח תוצאה של העדר ידע והעדר "שיווק" מוצלח בלבד. מסתבר שנטיית יהודים רבים להתנתק מזיקות יהודיות, מקורה בליקויים ממשיים הקיימים בהיבטים מגוונים של החיים היהודיים בהווה.

מפני שההתבוללות אינה תופעת טבע הכרחית, ניתן לא רק לחקור את היבטיה וגילוייה השונים ולהצביע על שורשיהם, אלא אף להציע דרכי התמודדות לשם חיזוק החיוניות של העם היהודי בזמננו. אלו הם תחומי הפעילות של מרכז רפפורט: חקר המצב הקיים בעם היהודי לשם עמידה על הליקויים הקיימים התורמים להתבוללות, ובעקבות זאת הצעת דרכי התמודדות לשם חיזוק החיוניות של העם היהודי.

הפרספקטיבה של המרכז היא גלובלית, תוך הכרה במגוון הארצות וההקשרים שבהם חיים יהודים כיום, ותוך הבנה שתובנות וכיווני פתרון המתאימים להקשר יהודי אחד, אינם בהכרח ניתנים להעתקה להקשר חיים יהודי אחר.

נוסף על סדרת "מחקרי שדה", מפרסם מרכז רפפורט סדרת ניירות עמדה מחקריים, הנכתבים על ידי טובי החוקרים בתחומים השונים, והמסכמים ממצאים מקוריים ורבי ענין על סוגיות רחבות בתחומי ההתבוללות והזהות היהודית. הניתוח הפרשני, התרבותי והרעיוני נערך ברמה המדעית הגבוהה ביותר. אולם אין אלה 'מחקרים של מגדל שן', אלא מחקרים בעלי השלכות אופרטיביות לתיקון המצב הקיים.

סדרת ניירות העמדה המחקריים של מרכז רפפורט הנה סדרה יוקרתית ומקורית, הראויה להימצא בכל ספריה מחקרית וציבורית וכן במדף הספרים הביתי של מי שעתידי עם ישראל חשוב בעיניו.

הופעת פרסום זה מהווה הזדמנות לשוב ולהודות, בשמי ובשם אוניברסיטת בריאילן, לבני הזוג רות וברוך רפפורט על דאגתם הכנה לעתיד העם היהודי, שבאה לידי ביטוי בהחלטתם להקים את המרכז ובתמיכתם הנדיבה בפעילותו. מי יתן וידעו בצוותא עוד שנים רבות של בריאות, אושר, וחיים רבי עניין ומעש.

צבי זוהר

ראש מרכז רפפורט לחקר ההתבוללות
ולחיזוק החיוניות היהודית

פתיחה

סדרת הפרסומים "מחקרי שדה" של מרכז רפפורט, מביאה תובנות ומידע המתייחסים לנושאים שונים בחיים היהודיים, ומעניקה במה לחברי הקהילה המקומית, המתמודדים עם בעיות אלו בדרך ישירה ביותר. הפרסום הנוכחי, הששי בסדרה זו, שונה מקודמיו: מחברו, ד"ר ועלוול טשרנין, אינו נמנה על קהילת הסובוטניקים, אלא הוא 'איש שטח' המשלב מיומנות מחקרית עם עשייה מעשית. בעבר מרצה באוניברסיטת בראילן, וכיום שליח הסוכנות היהודית לחבר מדינות העמים, ד"ר טשרנין מוצא ענין רב בסובוטניקים – קבוצה ששמה מוכר לרבים אך רק מעטים עמדו על טיבה – וראוי כיום להיחשב מומחה בכיר בנושא.

במהלך מסעותיו הרבים באזורים מרוחקים וביישובים נידחים במרחב העצום של ברית המועצות לשעבר, חקר ד"ר טשרנין את הקהילות הנידחות של הסובוטניקים ואסף הוכחות ליהדותם. כתוצאה מכך, התאפשרה עלייתם לארץ של חלק מן הסובוטניקים שרצו בכך.

מחקרו של ד"ר טשרנין מאפשר לקורא הישראלי לקבל תמונה ממצה אודות קהילת הסובוטניקים כיום, אודות פיזור הגאוגרפי ומאפייניה התרבותיים, וממחיש עד כמה ראויה קהילה זו להערכה ולהערצה על דבקותה ביהדות.

כולי תקווה שמחקר זה יעודד את מקבלי ההחלטות במדינת ישראל ובעולם היהודי, להתבונן מזווית חדשה בדרכי הפעולה שנקטו עד כה ביחס לקהילת הסובוטניקים ולקהילות נידחות אחרות, הנתפסות כמשתייכות לפריפריה של העם היהודי, ולעודדם לשקול ברצינות את יישומן של אסטרטגיות חדשות, המתאימות יותר להבטחת עתידן של קבוצות מעין אלו, תוך העצמת זיקתן לעולם היהודי.

חובה נעימה לי, בהזדמנות זו, להודות לכל אלו אשר פעלו במסירות ובמיומנות, ובכך אפשרו הוצאת פרסום זה באופן הראוי: גב' איריס אהרן, הרכזת הארגונית של המרכז, שערכה את הנוסח העברי והביאה פרסום זה לדפוס; גב' דניס לוין, עורכת הנוסח האנגלי; צוות משרד העיצוב "בן גסנר" בירושלים, שעיצב את הכריכה; והצוות המסור של דפוס "ארט פלוס" בירושלים, שם בוצעה עבודת הדפוס.

אודות המרכז

מרכז רפפורט לחקר ההתבוללות ולחיזוק החינוכיות היהודית נוסד באוניברסיטת בראילן באביב 2001, ביוזמת רות וברוך רפפורט, שזיהו את ההתבוללות כסכנה הראשונה במעלה לעתיד העם היהודי.

הנחת העבודה של המרכז היא שההתבוללות אינה תהליך סטיכי אלא החלטה אנושית. אם בעבר החליטו יהודים להתבולל על מנת להימנע מרדיפות ומסטיגמה, הרי שכיום המצב שונה. ההתבוללות כיום הנה בעיקרה פועל יוצא מכך שבעיני יהודים רבים,

פרסום מס' 6 בסדרה
מחקרי שדה
של מרכז רפפורט לחקר ההתבוללות ולחיזוק החינויות היהודית

עורך הסדרה: צבי זוהר

עריכה והבאה לדפוס: איריס אהרן
עיצוב עטיפה: סטודיו בן גסנר, ירושלים
סודר ונדפס בדפוס "ארט פלוס", ירושלים
התשס"ז

© כל הזכויות שמורות למחבר
ולמרכז רפפורט לחקר ההתבוללות ולחיזוק החינויות היהודית
הפקולטה למדעי היהדות, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן

דואר אלקטרוני: rjcenter@mail.biu.ac.il

הסובוטניקים

ועלול טשרנין

מרכז רפפורט לחקר ההתבוללות
ולחיזוק החינוך היהודית
אוניברסיטת בריאלין – הפקולטה למדעי היהדות
התשס"ז